

6. kafli.

Ríki náttúrunnar.

Goðar og jötnar standa fyrir sinn hvorn pólinn í víðfemri skiptingu anda og efnis sem nær langt út fyrir okkar skynjun og skilning. Náttúran í norrænni goðafræði náði yfir lifandi verur á öllum stigum þróunarinnar. Þær táknuðu guð (vitund, orku), sál sem tjáð var á sinn eigin hátt og birtust í viðeigandi mynd sem tiltekinn jötunn. Okkar sýnilegi, áþreifyfanlegi heimur var aðeins einn af mörgum — aðeins ein krossgata í hinni miklu og víðfemu tengingu goða og jötna sem lífið flæðir endalaust um í óendanlegri þróun og þroska.

Tengingin sem bæði aðskilur og sameinar goða og jötna eru álfar, en merking orðsins er á, elfa eða farvegur. Álfar tjá guðlega eiginleika sína gegnum efnisformið svo sem hægt er. Það gerir hverja veru þríeina, fyrst guðlega vitundin eða eilífan Óðinn, Alföður, ódauðlegan uppruna hverrar veru; það lífmagnar jötuninn, þ.e. líkamann, sem svo deyr og eyðist þegar hið guðlega yfirgefur hann. Tenging þeirra tveggja er álfur—hin starfsama sál sem er farvegur guðlegu áhrifanna í efnisheiminum og er sjálf að þróast til sinnar eigin „hamingju,“ einstaklingsvitundar. Álfasálin verður fyrir áhrifum af báðum heimunum, áhrifum frá guðlega eðlinu sem smá saman gefur honum samræmi, en hins vegar frá dauðlegum efnisþunga, jötninum. Þetta er skýrast í Völundakviðu, þar sem álfasálinni, mannkyninu, er haldið fanginni í öld illskunnar, en yfirvinnur það með andlegum vilja og skörpum úrræðum.

Á hinni löngu þróunarleið vex vitundarsameining við hina guðlegu leiðbeinendur þeirra og smá saman verða þeir ódauðlegir, en þangað til njóta þessir

skjólstæðingar guðanna sæluvistar á milli jarðvista í veisluhöll (himingeimnum) Ægis. Það eru ótölulegar gerðir af álfum á mismunandi vitundarstigi. Ljósálfar sem sofa í hallarsölum guðanna milli jarðvista, en svartálfar dragast að neðri heimum.

Sálir sem ekki hafa enn náð sjálfsvitundarstigi manns í þróuninni eru kallaðar „dvergar“. Þessar frumaflásálir eru bundnar í dýra- eða plönturíkinu, í steinefnum hnattarins og í öflum lofthjúpsins. Þjóðsagnir lýsa þeim sem smáum verum. Í eldra máli var þeim lýst sem *miðr*, sem fékk merkinguna „minni“ á seinni tímum. Þetta er í sjálfu sér eðlilegt og vekur tilfinningu um að þær séu minni en mannfólk, —minna þróaðir, skemmra á veg komnir. Nöfn þeirra vísa gjarnan í ýmis dýr, plöntur eða aðrar verur neðar mannríkinu, svo það er meira en líklegt að þessi tilvitnun um smækkun vísi til þroskastigs fremur en stærðar.

Á meðal frumafladverganna (þeirra sem tilheyra lífríkjum neðar steinaríkinu) eru *tröllin* sem eru sögð óvinveitt mönnum, og *vendarvættir* sem þjóna og hjálpa á alla vegu. Í þjóðsögunum eru tröll sýnd sem ógurleg skrímsli, en vendarvættirnir sem aðlaðandi litlir andar í gráum peysum með rauðar skotthúfur. Hver bóndabær hafði sinn vætt sem verndaði bústofn og þjónaði búaliði árið um kring. Það eina sem hann fékk fyrir var skál af graut við hlöðudyr á Þorláksmessu. Tröllin voru hinsvegar liðsmenn hins illa og sátu um að gera mönnum grikk. Það er eftirtektarvert að í öllum þjóðsögum voru engin raunveruleg samskipti milli manna og dverga á tilfinninga- eða andlegu sviði. Hvort sem þeir voru hjálplegir eður ei voru þeir aðeins náttúruleli sem brást aðeins við af eðlishvöt og forvitni gagnvart mannum jafn ópersónuleg og hjá dýrum. Maðurinn hafði engar tilfinningar til þeirra þó hann væri þakklátur fyrir þjónustu þeirra.

Sú glansmynd sem dregin hefur verið upp á seinni tímum af álfum með vængi, vinalaga og mannlega dverga, blómálfa og fleiri slíkar verur er að sjálfsgöðu aðeins skáldskapur, þó útlit þeirra í þeirri mynd eigi sér kannski einhvern stað.

Hinar ýmsu þjóðsagnir sem segja frá þeim og öðrum verum huldulanda enduróma raunverulega vitneskju sem hefur máðst og misskilist í tímans rás, að neðar steinaríkinu í þróunarstiganum eru vættir og öfl sem tjá sig í frumöflunum og birtingu þeirra. Þau eru vættir sem erfitt er að skilgreina; við höfum engan skilning á eðli eða „sál“ steinaríkisins, hvað þá á þeim öflum sem eru neðar þeim í þróunarstiganum. Klassískar myndir miðalda höfðu tákn fyrir þessi frumöfl; eðlan sem eldinn, sjávargyðju sem vatnið, loftanda sem loftið, og dverg sem jörð. Norræn goðafræði skilgreinir dverga sem séu komnir frá risum eða jötnum, sem tengjast sömu frumöflum. Gríski Oceanus („vatn“ himingeimsins), faðir sædása, í norrænum launsögum er það Ægir sem með konu sinni Rán, gyðju sjávarins, skapar hinar níu öldur. Það sem við köllum í dag lögmál náttúrunnar og byggir á — efnfræði- og efnislegri, sjálfvirkri sem hálf sjálfvirkri starfsemi náttúrunnar — er tjáning frumaflanna. Án þeirra getum við hvorki tengst efninu sem við lifum í, né gætum við treyst á virkni þess. Þau eru myndun skýjanna, sem og spenna yfirborðsins sem ákvarðar dögginu, virkni eldsins og fall fossanna. En af því að þessar verundir skortir skilgreinda stærð og lögun eru þær ekki skilgreindar sem lífsform, þó þær geti tekið á sig hvaða form sem er í ímyndun fólks. Huldufólk og álfa hefur venjulegt fólk séð; útlit þeirra og fatnaður er undir hugarmyndum sem þjóðsögur hafa skapað, og siðum sem eru sterkir, sérstaklega á ákveðnum stöðum sem ýta undir næmni fyrir náttúrunni og, í bland við áhrif arfsagna, skapa þessar myndir. Hæfileikinn til ímyndunar er raunverulegt afl.

Dvergar eru sagðir fylgja lest Dvalins, því lægri náttúruríkin fá hvatningu til vaxtar frá honum, (dáleidd — er hin mannlega sál sem enn hefur ekki vaknað til vitundar um möguleika sína). Sem Askur og Embla, smækkun heimstrésins, Yggdrasils, var mannkynið enn í heimi jurtaríkisins, án hugsunar, án hugar, og óx eins og planta án sjálfsvitundar þar til „guðirnir litu til baka og sáu þrengingu þeirra.“ Plánetan var enn í mótun af börnum Ívalda, tímabil jötunsins á tungltímanum.

Dvergarnir í lest Dvalins eru m.a. nefndir í Völuspá, jafnvel lýsandi nöfnum eins og Uppgötvun, Vafi Vilji, Ástríða, Mistök, Hraði, Horn og mörg önnur. Sum nafnanna skrítn en önnur skýr einkenni ákveðinna plantna og dýra, „upp til Lofars mannaðir“.

Mennirnir og þrengingar þeirra kveiktu samúð guðanna, sem fylgdu þeim og með hæfileikum sínum gerðu mennina *ásmegin* (guðmegnugir), þ.e. geta orðið goð í þríeiningu; dvergur af kyni Dvalins, af dýrslegu eðli hans; í mannlegu eðli sínu er hann álfur, farvegur eða sál sem tengir dvergefnið við hið guðlega; og andleg sál hans er „hamingja“ hans af kyni norna, verndari hans og fræðari sem aldrei yfirgefur hann nema að maðurinn sjálfur gefi sig á vald og þjóni hinu illa og slíti tengingu við hið guðlega og þvingi „hamingjuna“ á burt.

Mun nákvæmari skilgreining kemur í ljós þegar við áttum okkur á að maðurinn nýtur náðargáfu þriggja skapandi Æsa í eðli sínu. "*Frá því liði (þróandi náttúruríki) úr söllum þriggja Æsa, öflugir, ástúðugir. Þeir fundu á jörðu Ask og Emblu lítt megnandi og örlagalaus. Óðinn gaf þeim anda, Hæfir gaf þeim innsæi, Lóður gaf þeim blóð og guðlega sýn*" (Völuspá 17, 18)¹). Þetta gerir manninn að samsettri veru. Í góðri greiningu Viktors Rydbergs voru lægri frumöflin þegar í Ask og Emblu fyrir aðkomu guðanna, en náðargjafir þeirra fullkomnuðu manninn sem ásmegin „guðmegnugur“ — ás í mótun — sem tekur þátt í hinum guðlegu þáttum sem móta alheiminn í formi, aflu og skipulagi. Á öllum sviðum er maðurinn óaðskiljanlegur hluti þeirra afla sem lífmagna alheiminn. Sama hugmynd er í Genesis: guðlegt eðli lífs alheimsins blæs í manninn eigin andardrætti og skapar þar með mannlega ímynd sem býr falin í öllu lífi í alheiminum..

Forgengilegi efnisramminn var þríþættur: Fyrst er það líkaminn sem samanstendur af frumefnum jarðarinnar, í öðru lagi er það lífsgerðin sem heldur lögun sinni gegnum lífið, og í þriðja lagi vöxtur allra vera, lífmögnun eða

segulmögnun. Þessir þrír þættir voru fyrir hendi í Aski og Emblu. Til viðbótar bættu guðirnir sínum eigin þáttum, Löður lagði til *lá* eða *læti*, blóð og sjálf, blóð í skilningi arfbera genapátta og það sem kallað er í Sanskrit, *svabhava*, sjálfssköpun, -þessir samsettu eiginleikar gera hvern einstaklingi einstakan. Þessar tvær gjafir gefa goðumlíka mynd ásamt *óð*, gjöf Hænis, sem er hugur eða greindarþátturinn, hinu mannlega álfæðli. Þetta, ásamt guðlega eðlinu, gerir manninn ásmegin, goðumlíkan (Rígsþula,18). Mesta gjöfin var Óðins, sú sem gæðir manninn sínum eigin anda.

Nokkrar árangurlausar tilraunir voru gerðar til að manna jörðina í einhverju formi. Edda lýsir leirjötuninum Leirbrimi sem varð að eyða þegar Þór drap steinjötuninn Hrugnir.

Hrugnir kom í Ásgarð eftir kappreiðar við Óðinn, varð drukkin mjög og hótaði Æsum, hvernig hann ætlaði að flytja Valhöll til Jötunheima, flæða Ásgarð og drepa alla þar frelsa Freyju og Sif sem hann myndi og taka með sér. Þar sem hann hélt áfram að rausa bar Freyja meiri drykki í hann. Að lokum urðu æsir leiðir á grobbi Hrugnis og nefndu Þór sem birtist um leið í hallarkynnum með hamarinn Mjólnir hátt reiddan. Þór krafðist að vita í hvers leyfi Hrugnir væri á Ásgarði og þjónað af Freyju sem aðeins þjónaði ásum. Jötuninn kvaðst vera í boði Óðins, en þó sagðist hann eiga að sjá eftir að hafa þegið það boð. Orðaskakið leiddi til að Þór og Hrugnir ákváðu að ganga til bardaga á landamærum Ásgarðs og Jötunheima og Hrugnir flýtti sér heim til að vígbúast fyrir einvígið.

Allur jötunheimur var í uppnámi vegna komandi bardaga og óttaðist afleiðingarnar, hvor sem ynni. Svo þeir sköpuðu jötun úr leir, níu álna háan, sem þeir nefndu Leirbrimir. Þeir gátu ekki fundið nægilega stórt hjarta fyrir slíkan risa svo þeir settu í hann merarhjarta. En Snorra Edda segir, „Hjarta Hrugnirs var að sjálfsögðu úr steini og og hafði það þrjú horn.“ Haus hans var einnig úr grjóti og bar hann steinbrjóstvörn og steinexi.

Hrugnir ásamt Leirbrimi biðu komu Þórs , en þegar ásin birtist varð leirrisinn hræddur og „missti vatn sitt“. Þjálfí sem fylgdi Þór hljóp snögg að Hrugni og sagði „Þú ert kjáni að hafa skjöld þinn að framan, Þór hefur séð það og mun koma að þér að neðan.“ Þá lagði Hrugnir skjöldinn undir sig og stóð á honum og hélt á öxi sinni með báðum höndum. Með logum og þrumum kom Þór framan að honum og kastaði Mjölni að honum og Hrugnir sinni exi einnig svo vopnin mættust miðsvegar, öxin brotnaði í smátt, annar helmingur hennar dreifðist yfir jörðina sem leiðarsteinar en hinn helmingurinn kom í höfuð Þórs, sem féll við, en hamarinn hitti höfuð Hrugnirs og mölvaði í smátt; þegar jötuninn féll niður kom fótur hans að hálsi Þórs.

Þjálfí hafði lítið fyrir að fella Leirbrimir og reyndi síðan að lyfta fæti Hrugnis af hálsi Þórs en fékk ekki hreyft. Allir ásar komu nú til hjálpar til að lyfta fætinum af hálsi Þórs en allt kom fyrir ekki. Nú kom Magni, þriggja ára sonur Þórs og jötunynjunar Járnsaxa. Magni lyfti léttilega fætinum af hálsi föður síns og afsakaði sig að hafa komið seint til hjálpar, en Þór var stoltur af syninum, og sagðist „myndi ekki erfa seinkunina við hann“. Hinsvegar var hluti steinaxarinnar enn í höfði Þórs. Völván Gróa (gróður) reyndi að nema það burt með galdrapulu, en um leið og Þór fann það losna vildi hann verðlauna hana með því að segja frá björgun hans á fyrrum jötni Örvendi (Orion) sem hann hafði borið yfir ísaðar báru í körfu. Ein táin sem stóð út úr körfunni fraus, svo Þór braut hana af og henti henni til himins, þar sem hún hefur skinið fram til þessa dags. Við köllum hana Sírius í dag. Gróa var svo uppnumin af sögunni að hún gleymdi allri þulunni og því er axarbrotið ennþá í höfði Þórs.

Líkt og margar sögur úr yngri Eddu þá er svipuð hugsun hér í þessari sögu og við höfum ýjað að; víst er þó að sagan hefur tekið breytingum í tímans rás, þó í takt við glettni og persónur sögumanna, þar til þær voru settar á bókfell. Þriggja ára hetjan og Járnsaxið sem ól hann hefur vissulega merkingu, alveg eins og sögnin um Sírius. Lýsingin á leirrisanum á sér margar hliðstæður í hinum ýmsu

arfsögnum, t.d. eins og Adam er gerður úr leir jarðarinnar (Genesis 2:7). Mannkynið hefur eflaust þróast í milljónir ára til að komast af sem hugsandi vera. Því síður vaknaði hugræn geta þess á einum degi heldur vaknaði smá saman. Guðspekin kennir að það hafi tekið milljónir ára. Í *Stanzas of Dzyan* er sagt frá sonum hugans (manasaputras) sem kveiktu hugareiginleikann í mannkyninu, en höfðu ekki getað það í fyrri mannkynum, og ekki fyrr en snemma í þriðja mannkyni. Þau, sögðu þeir, „þössuðu ekki fyrir oss.“

Hinir forvitnilegu litlu „moldarhausar“ sem fundust í Mexíkó geta alveg eins táknað eitthvert skeið í þróun okkar. Aðeins smá saman urðu líkamir manna „tilbúnir“; í þriðja kynstofni hafði maðurinn hæfileika til að móttaka hugstillingu frá þeim sem höfðu útskrifast úr mannlegri þróun í fyrri heimsuferð. Núverandi mannkyn mun, ef það lykur þróun sinni á fullnægjandi hátt sem sálir, þá upplýsa og innblása þá sem nú eru „dvergar í lest Dvalins“— í órafjarlægri framtíð á nýrri eða endurmótaðri jörð, afkomanda þess hnattar sem við dveljum á í dag.
